

своїх прав, що має сприяти вдосконаленню української правової системи та її доведенню до рівня європейських стандартів захисту прав і свобод людини. Зазначене обумовлює перспективність подальшого наукового дослідження цієї тематики, адже імплементація європейського гуманітарного права в національну юридичну практику є однією з умов набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Онуфрієнко О.В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права : автореф. дис. на здобуття наук ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Історія і теорія держави та права ; історія політичних і правових учень» / О.В. Онуфрієнко ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2004. – 18 с.
2. Аніщук Н.В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук ступ. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Історія і теорія держави та права ; історія політичних і правових учень» / Н.В. Аніщук ; Одеська національна юридична академія. – О., 2008. – 36 с.
3. Чернобай А.М. Правові засоби захисту персональних даних працівника : автореф. дис. на здобуття наук ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право ; право соціального забезпечення» / А.М. Чернобай ; Одеська національна юридична академія. – О., 2006. – 21 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Вид. 4-те, доп. і перероб. – К. : Алерта, 2014. – 524 с.
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посібник] / П.М. Рабінович ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Вид. 10-е, зі змін. – Л. : Край, 2008. – 224 с.

REFERENCES

1. Onyfrienko, O.V. (2004), «Legal means in the context of the instrumental theory of law», Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, National university of internal affairs, Kharkiv, Ukraine.
2. Anishyk, N.V. (2008), «Legal means to eradicate gender-based violence in Ukraine», Thesis abstract for Doct. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Odesa national legal academy, Odessa, Ukraine.
3. Chernobay A.M. «Legal means of protection of employee's personal data», Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.05, Odesa national legal academy, Odessa, Ukraine.
4. Skakyn, O.F. (2014), *Teoriya derzhavu i prava* [Theory of State and Law], Alerta, Kiev, Ukraine.
5. Rabinovuch, P.M. (2008) *Osnovu zagalnoii teorii prava ta derzhavu* [The general theory of Law and State], Kraj, Lviv, Ukraine.

УДК 342.24: 327.29: 282/288

ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ЗАСАДАХ ТЕОКРАТИЧНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ З ДОМІНАНТОЮ КАНОНІЧНОГО ПРАВА

Єрмакова Г.С., к.філос.н., доцент

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна
asmetod@ukr.net*

Встановлено, що ідеї міждержавної інтеграції на європейському континенті тривалий історичний період перебували в центрі уваги католицької церкви. Аналіз діяльності церкви дав змогу визначити основні фактори європейської міждержавної інтеграції. Проведено аналіз розвитку інтеграційних процесів, що відбувались під впливом католицької церкви, у тому числі аналіз суспільно-політичних і філософських

поглядів деяких учених на процеси клерикалізації світської влади в Європі. Розкрито вплив католицької церкви на сучасні процеси європейської інтеграції.

Ключові слова: європейська міждержавна інтеграція, католицька церква, релігійний фактор, канонічне право, клерикалізація, Священна Римська імперія, теократична держава, Папа Римський.

ИДЕИ ЕВРОПЕЙСКОЙ МЕЖГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНТЕГРАЦИИ НА ОСНОВЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ФЕДЕРАЛИЗМА С ДОМИНАНТОЙ КАНОНИЧЕСКОГО ПРАВА

Ермакова А.С.

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, ул. Владимирская, 60, г. Киев, Украина
asmetod@ukr.net*

Установлено, что идеи межгосударственной интеграции на европейском континенте длительный исторический период находились в центре внимания католической церкви. Анализ деятельности церкви в этом направлении позволил определить основные факторы европейской межгосударственной интеграции. Проведен анализ развития интеграционных процессов, происходящих под влиянием католической церкви, в том числе анализ общественно-политических и философских взглядов некоторых ученых на процессы клерикализации светской власти в Европе. Раскрыто влияние католической церкви на современные процессы европейской интеграции.

Ключевые слова: европейская межгосударственная интеграция, католическая церковь, религиозный фактор, каноническое право, клерикализация, Священная Римская империя, теократическое государство, Папа Римский.

THE IDEAS OF EUROPEAN INTEGRATION ON THE BASIS OF INTERSTATE FEDERALISM THEOCRATIC WITH THE DOMINANT CANON LAW

Ermakova A.S.

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
asmetod@ukr.net*

The article is devoted to the problems of the ideas of European integration interstate influenced by socio-political doctrine of the Catholic Church.

It's established that the ideas of interstate integration in Europe long period were the focus of the Catholic Church.

The spreading of Catholicism and its influence on European countries during the Middle Ages, marked by the desire of the clergy and the papacy in particular to create a unique integration association – Holy Roman Empire. Its institutionalization and further degradation and collapse demonstrated the fallacy of the actual socio-political formation proposed by the Catholic Church. Simultaneously detected that you try to play such a single European state based on the primacy of the Catholic faith and the power of the clergy in modern conditions is a direct result of increased efforts papacy, to develop and study the common European values. The Catholic Church long time acting as the sole source of moral and ethical foundations of society contributed ideas still intensification of formation of the nation, just developed it based on values.

Analysis of the church in this area made it possible to identify and analyses the main factors and interstate European integration, among which are separately identified: factor of safety; factor of economic growth; public-political factors; socio-cultural factors; religious factor. In addition, the analysis of the integration processes taking place under the influence of the Catholic Church, including analysis of the socio-political and philosophical views of some scholars processes clericalization secular power in Europe. Established ideas interstate European integration, based on canon law outlines in two dimensions: organizational and institutional and public institutional.

Key words: European integration interstate, Catholic Church, religious factor, canon law, values, clericalization, Holy Roman Empire, theocratic state, Pope.

Інтеграційні процеси, які мають місце в Європі, є логічним продовженням пошуку шляхів створення єдиної пан'європейської цивілізації. На сьогодні об'єднана Європа виступає потужним суб'єктом міжнародних відносин, однак кожна країна – член Європейського Союзу (далі – ЄС) намагається вирішувати, крім загальноєвропейських, також власні, суто національні проблеми. Рухаючись у єдиному напрямі, проте за допомогою різних інструментів і засобів, долаючи соціально-економічні проблеми, країни ЄС домагаються отримання синергетичного ефекту в процесі своєї кооперації та координації зусиль на міждержавному рівні. Подібний синергетичний ефект сам по собі є певним імпульсом розвитку всіх без винятку країн Європи, однак для того, щоб цим імпульсом скористатись, європейський простір повинен мати єдині суспільно-політичні й соціально-економічні контури розвитку. Інакше кажучи, ідея міждержавної європейської інтеграції має відтворюватись в умовах спільності інтересів країн ЄС.

Подібна спільність у свою чергу досягається за рахунок широкого впровадження ліберальної демократії як найбільш ефективної форми реалізації державотворчих процесів. З огляду на це необхідно розуміти, що подібну суспільно-політичну парадигму може бути ефективно запроваджено, якщо буде створено єдину систему цінностей. Сучасний Європейський Союз має таку систему, багато в чому сформовану під впливом християнської церкви, а тому сьогодні постає необхідність в аналізі процесів міждержавної інтеграції на європейському континенті на засадах релігійної єдності.

Досвід міждержавної європейської інтеграції на принципах канонічного права, а також вплив на подібні процеси католицької церкви як унікальної міждержавної регіональної інституції досліджувався в роботах таких учених, як В.Д. Балакін, Р. Каган, В.В. Копійка, О.А. Красіков, Л.А. Луць, А.В. Медушевський, Л.Л. Прокопенко, Дж. Шерр, Т.І. Шинкаренко, П. Шоню та ін.

Метою статті є аналіз історичного контексту міждержавних інтеграційних процесів у Європі на засадах домінування християнсько-католицької суспільно-правової та світоглядної доктрини.

Упродовж тривалого історичного періоду розвитку Європи її політична карта зазнавала інколи тотальних трансформацій. Після падіння Римської імперії тривалий час відбувався процес становлення нових держав, заснованих переважно на догматах християнської церкви. Роль монарха постійно абсолютизувалась під впливом католицького вчення. «Отці церкви», патристики та схоластики намагалися сформулювати філософську концепцію буття, засновану на приматі віри. Їх публічно-політичне вчення обґрунтовувало необхідність розвитку, який векторально співпадає із розвитком церкви. У цьому контексті варто згадати численні Хрестові походи, період Реконквісти, а також тривале протистояння з мусульманським Сходом.

Католицька церква як унікальна організація в класичному розумінні цієї дефініції створювала універсальний «ринок духовних цінностей», попит на якому був надзвичайно високим упродовж усього розвитку європейських держав, а пропозиція досить тривалий час формувалась монополюю Ватиканом. Якщо аналізувати зазначені процеси з позиції класичної політекономії, то для забезпечення ефективного функціонування державно-церковних і релігійних відносин, які з огляду на величезний соціально-економічний потенціал та широкі майнові права церкви можна розглядати як економічний базис її діяльності, з метою забезпечення власних інтересів і постійного посилення впливу церква мала створити певну політичну надбудову. У цьому сенсі унікальною за своїм характером є створена церквою система наддержавних міжрегіональних інституцій, які об'єднувались у діяльності безпосередньо Ватиканом, а точніше Папою Римським. Така структура католицької церкви давала можливість через безпосередніх представників Папи Римського (кардиналів, єпископів, архієпископів) прямо впливати на політичне життя майже всіх країн Західної Європи.

Для посилення власних позицій і забезпечення політичних амбіцій папство тривалий час намагалось у якомога ефективніший спосіб інституціоналізувати власний вплив на європейських монархів, що привело до поширення ідей європейської інтеграції. Загалом варто зазначити, що релігійний фактор є лише одним із багатьох факторів європейської інтеграції, які історично склались упродовж майже останніх п'ятнадцяти століть. Зауважимо, що цими факторами є такі:

- фактор безпеки. Європейські країни об'єднувались із метою протистояння зовнішньому ворогу. Безумовно, союзи чи альянси укладались у процесі боротьби за політичну гегемонію також усередині Європи, проте найчастіше подібні інтеграційні процеси відбувались під впливом церкви для захисту християнської віри;
- фактор економічного зростання. Розвиток країн Європи, особливо за часів, що передували промисловим революціям, відбувався з огляду на необхідність подолання різних соціально-економічних проблем. Найчастіше це потребувало значних ресурсів, яких більшість держав не мали у своєму розпорядженні, а тому поставала необхідність в об'єднанні декількох із них або на засадах відносин «сюзерен – васал» (Франція за часів феодалізму), або на засадах рівноправних союзів (Ганзейський торговельний союз);
- публічно-політичний фактор. Розповсюдження монархічної форми правління із часів раннього середньовіччя обумовило можливості для політичної інтеграції, яка забезпечувалася шляхом домінування однієї династії в різних країнах. У такий спосіб відбувалася, так би мовити, мирна експансія та створювалися потужні династичні союзи;
- соціально-культурний фактор. Досить часто міждержавна інтеграція відбувалася на засадах культурної, етнічної й соціальної спільності. Різні близькі за походженням етноси для збереження власної ідентичності намагались об'єднатись на рівних умовах, проте найчастіше все це призводило до створення хитких об'єднань, які можна вважати перехідним етапом, до федералізації або повного розпаду (Північнонімецький Союз);
- релігійний фактор. Його варто вважати одним із найбільш визначальних, оскільки тотожність релігійних поглядів і спільність моделей державно-церковних відносин була визначальною в

багатьох випадках міждержавної інтеграції. Так звані релігійні унії були потужним інструментом захисту не лише держав як окремих публічно-політичних організацій, а й власне церкви від зовнішніх антагоністичних релігійних течій. Більше того, спільність релігії була визначальним критерієм і в контексті інтеграції за економічними ознаками, і в контексті інтеграції, що мала публічно-політичний характер.

Таким чином, католицька церква мала надзвичайно широкий вплив на процеси міждержавної інтеграції в Європі. Багато в чому цей вплив був досягнутий за рахунок широкого розповсюдження та глибокого вкорінення системи цінностей, яка офіційно визнавалася церквою. Теологічна природа походження державної влади пояснювалась, деталізувалась та обґрунтовувалась у різних церковних актах (енциклах, буллах тощо). За своєю природою й ступенем поширення їх цілком можна ототожнювати із сучасними міжнародно-правовими актами, які мали регіональний, загальноєвропейський характер дії. У такий спосіб католицька церква намагалася не лише створити інституціональну основу свого домінування в Європі, а й розробити відповідне нормативно-правове забезпечення. За допомогою зазначених актів було створено єдину систему цивілізаційних цінностей, яку було покладено в основу концепту пан'європейської інтеграції.

На думку В.В. Копійки, Т.І. Шинкаренка та Л.Л. Прокопенка, європейська інтеграція – це процес усупільнення, насамперед західноєвропейськими державами, власних суверенітетів, створення ними спільних інституцій, яким вони делегували частину своїх національних повноважень, щоб рішення в певних сферах загальних інтересів могли ухвалюватись демократичним шляхом на загальноєвропейському рівні. У сучасних умовах такий процес спільного прийняття рішень проводиться інституціями ЄС: Парламентом, Радою, Комісією тощо. Однак ідея інтеграції для Європи не є новою, її попередні спроби втілення під різними мотивами й потребами сягають епохи раннього середньовіччя. Загалом вони базувались насамперед на подоланні перманентної агресивності та ворожнечі між європейськими народами, що періодично спричиняли міжусобні війни. Щоб яким-небудь чином запобігти цим негативним явищам і процесам, представники європейських еліт (інтелектуальної, політичної, економічної та інших) шукали вихід у формі численних проєктів. Проте їх суть зводилась, як правило, до таких, що передбачали федеративні чи конфедеративні утворення. Крім того, з огляду на конкретні історичні умови найчастіше пропонувалось утворити такі спільні організаційні форми співпраці, як парламентські асамблеї, ради держав, судові органи, об'єднані збройні сили, економічні структури тощо. Однак пропозиції не втілювались у життя, основною причиною чого було небажання поступитись хоча б частиною абсолютного суверенітету спочатку з боку монархів, а згодом – національних урядів [4; 11].

Дослідники історії європейської інтеграції наголошують, що із часу занепаду Римської імперії Європа почала формуватись як історична, культурна, політична й соціальна спільність, яка, попри війни, релігійні розмежування, виокремлення національних держав, стала місцем інтенсивного обміну освічених еліт, знань, ідей, культур, товарів і капіталів. Упродовж століть європейська ідея була мрією про гармонію та єдність, тим недосяжним ідеалом, до якого прагнули кращі європейці, тоді як політичні реалії зводились до гри європейських потуг за домінування або рівновагу сил, а світогляд більшості населення континенту залишався обмеженим регіональними, із часом і національними горизонтами.

Інтелектуальний родовід європейського руху, як зауважує ірландський науковець Д. Дайнен, можна простежити з античних часів, проте надзвичайно потужний поштовх до їх розвитку можна побачити в епоху становлення всеосяжного впливу католицької церкви на суспільно-політичні процеси в Європі. Клерикалізація державного апарату та теологічна концепція походження державної влади, божественність монарха, а також ідея намісництва Бога на землі в особі Папи Римського – усе це створило передумови вкорінення католицького вчення, створення потужного міждержавного церковного апарату в особі папських намісників. У такий спосіб церква намагалась вирішити насамперед економічні питання та задовольнити власні майнові потреби. Відбувалось перетворення церкви на найбільшого землевласника, причому подібний процес відбувався в усіх без винятку країнах Європи [3, с. 611-612].

З огляду на це стало зрозуміло, що для захисту власних інтересів церква мала постійно шукати нові світоглядні концепції та філософсько-правове обґрунтування своєї домінуючої ролі, а для цього необхідна більш стабільна система взаємозв'язків представників церкви в різних країнах. Таким чином, ідеї міждержавної європейської інтеграції на засадах канонічного права окреслились у двох вимірах: організаційно-інституціональному та державно-інституціональному.

Перша ідея втілювалася шляхом укріплення ролі Ватикану як Святого Престолу переважно за рахунок розповсюдження впливу на європейських монархів через прямих представників Папи Римського. Говорячи сучасною мовою, церква домагалася створення дивізійної організаційної структури, що суттєво розширювала б можливості Папи Римського впливати на загальноєвропейську політику.

Другий вимір – державно-інституціональний – оформився у вигляді ідеї створення єдиної європейської держави, заснованої на принципах теократичного вчення, у якій церква стала домінантним суспільним інститутом, а монарх – прямим намісником Папи Римського. Практичне втілення цієї ідеї отримало у вигляді спроб становлення й розширення Священної Римської імперії. Причому її потенційними межами визначалася вся Європа, хоча формально влада імператора розповсюджувалася здебільшого на центральну її частину.

Цю ідею імперії (джерела й меж нової європейської цивілізації) було засвоєно, збережено та збільшено християнством. Церква, вимагаючи суворої тотожності у віровченні й організації, підтримувала також почуття єдності європейського народу. Межі християнства та цивілізації були дещо ширшими за межі Священної Римської імперії, а тому обґрунтовувалась ідея щодо об'єднання всього християнського світу. Два визначальні аспекти існування цієї імперії надавали їй особливу стійкість: по-перше, віра в те, що панування Ватикану, будучи всесвітнім, має бути також вічним; по-друге, зв'язок Священної Римської імперії з одноособним правителем – імператором і святість імператорського імені. Ці дві ідеї (всесвітньої монархії й світової релігії) стали вихідними ідеями філософського вчення церкви та її спроб обґрунтувати теологічну концепцію походження держави. Саме завдяки духовенству, зберігачу стародавньої вченості, вціліла ідея всесвітнього світської держави. Церковнослужителі були переконані, що збереження ідеї всесвітньої держави необхідне для їх власного благополуччя. Варто зазначити, що становлення Священної Римської імперії стало вирішальним фактом для християнського універсалізму та європейської єдності [1, с. 7-8].

Як зазначає у своїх дослідженнях Л.А. Луць, упродовж XI – XIV століть Європа характеризується не лише значним економічним прогресом, а й духовним. У цю епоху Європа переглядає та застосовує до нових відносин таку свою спадщину, як грецька й римська філософія, мистецтво, література, демократична форма правління, римське право. Процеси формування націй і національних держав у XIV – XVI століттях проходили паралельно з формуванням європейських національних культур, у яких фіксується взаємопов'язаність національних і космополітичних елементів, що створювали сприятливі умови для взаємного збагачення та взаємодії, формували європейське духовне розмаїття. Гуманістичний і пацифістичний напрями європеїзму остаточно утверджуються в XVI столітті в період розквіту Ренесансу. Наприкінці епохи Відродження з'являється його новий напрям – політико-прагматичний, що передбачав підхід до забезпечення миру в Європі, заснований на «балансі сил» чи «балансі інтересів». Цей підхід сформувався в XVII столітті. Першим проектом, заснованим на ідеї «європейської рівноваги», став «Великий план», який передбачав утворення в Європі конфедерації 15 християнських держав, приблизно рівних за територією та ресурсами, щоб забезпечити максимально можливу рівновагу між ними. Цей проект, на відміну від інших проектів свого часу, базувався на ідеї наднаціональної вищої влади. Наступні «європейські проекти» належать до епохи Просвітництва. На еволюцію європеїзму ця епоха вплинула таким чином: по-перше, саме в цей період європейська цивілізація формується як особливий тип духовної й політичної культури; по-друге, він характеризується інтенсивним осмисленням місця та ролі Європи у світі; по-третє, саме в цей період обґрунтовуються ті чи інші положення щодо розбудови Європи, співвідношення єдності та багатоманітності, цілісності й фрагментарності, балансу сил та інтересів. Відбувається осмислення розвитку й особливостей європейської цивілізації, її ролі у світовій історії [6, с. 278-280].

Отже, можна цілком обґрунтовано стверджувати, що в епоху середньовіччя римо-католицька церква була чи не єдиним централізуючим, інтеграційним осередком Західної Європи. При цьому Рим перетворився на духовно-культурний центр Священної Римської імперії, імператори якої користувались активною політичною та економічною підтримкою з боку церкви, забезпечуючи за це збереження «католицької духовної монополії». Релігійна домінанта «єдиного імперського простору», християнський універсалізм яскраво проявлялись у самоназві тогочасної Західної Європи – Christianitas, «Християнський світ». Характерно, що паралельно із суто церковними й адміністративними «наддержавними» структурами діяли також засновані на релігійних принципах лицарські та чернечі ордени [5, с. 39].

Упродовж XVI-XVII століть «монополію» католицизму було порушено, тому на тривалий час інтеграційна політика римо-католицької церкви мала «антидезінтеграційний» характер (період

Контрреформації), спрямовуючись на подолання відцентрових тенденцій. У XVIII-XIX століттях, незважаючи на загальне послаблення позицій, ідеї абсолютизму й універсалізму католицької церкви було адаптовано до реалій Європи Націй, хоча з політичних міркувань Рим перешкодив руху за національне об'єднання в Італії та Німеччині. Таким чином, римо-католицька церква як найдавніший з інститутів європейської інтеграції шляхом історичної еволюції виробив оригінальну модель упровадження ідеології об'єднання з ієрархічним, централізованим організаційно-економічним механізмом [8, с. 170-171].

Водночас варто зазначити, що, незважаючи на послаблення позицій Ватикану та, власне, падіння авторитету Папи Римського, релігійний фактор міждержавної європейської інтеграції нікуди не зник. Відповідаючи на потреби еволюційного розвитку європейських країн, а також із метою формування єдиної системи цивілізаційних цінностей було сформовано нову релігійну доктрину – протестантизм.

Із цього приводу наведемо позицію М. Вебера, викладену ним у класичній праці «Протестантська етика і дух капіталізму». Дослідник стверджує, що релігія відіграє важливу роль в економічному розвитку європейських країн. При цьому протестанти більш схильні до ділової активності, а отже, домоглися більших економічних успіхів, ніж католики. І факти економічної історії Європи на перший погляд стабільно підтверджують цю тезу [2, с. 79-81]. Безпосередньо із цього постає, що сучасна модель економічної інтеграції країн ЄС (конфедеративна, ліберальна, секулярна) є наслідком «економічного панування» протестантських країн, «перемоги» протестантської релігійної етики над католицькою [8].

Таким чином, результатом європейської міждержавної інтеграції є сучасний Європейський Союз, в основі якого перебувають Європейські Спільноти, створені ще в 50-х роках XX століття. Незважаючи на те, що появі ЄС сприяли історичні, культурні, соціальні, економічні та політичні чинники, усі вони впродовж історичного процесу становлення публічно-правової та філософсько-світоглядної концепції єдиної Європи тісно пов'язувались із релігійним фактором. Саме він заклав основи спільної системи цивілізаційних цінностей пан'європейської нації, які трансформувались у принципи, що лягли в основу ЄС. Загалом серед основних засад західноєвропейської інтеграції на сучасному етапі виділяють такі:

- відхід від ідеології націоналізму;
- визнання зростаючої ролі економічної взаємозалежності держав;
- визнання принципів добровільної й рівноправної участі держав;
- визнання необхідності добровільного делегування частини суверенних прав держави міждержавним (наддержавним) організаціям;
- формування єдиного правового простору на засадах спільності аксіологічного виміру європейських країн.

Останній фактор надзвичайно яскраво відображає наслідки впливу церкви на процеси формування світоглядних концепцій, які панували впродовж усього періоду еволюції системи загальноєвропейських цінностей. Відтак сучасна римо-католицька церква продовжує обстоювати й обґрунтовувати духовну єдність усіх громадян ЄС, спираючись на християнську традицію, спрямовуючи інтеграційні прагнення віруючих у духовне русло та намагаючись більшою мірою імплементувати власні публічно-політичні й нормативні концепти в процеси міждержавної європейської інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балакин В.Д. Творцы Священной Римской империи / В.Д. Балакин. – М. : Молодая гвардия, 2004. – 368 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер ; пер з нім. О. Порогілий. – К. : Основи, 1994. – 261 с.
3. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен ; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2006. – 696 с.
4. Копійка В.В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001. – 448 с.

5. Красиков А.А. Религиозный фактор в европейской и российской политике : исторический аспект / А.А. Красиков. – М. : XXI век – Согласие, 2000. – 134 с.
6. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : монографія / Л.А. Луць. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.
7. Медушевский А. Европейская интеграция : механизмы взаимодействия / А. Медушевский // Вестник Европы. – 2006. – № 17. – С. 5-18.
8. Несправа М.В. Історико-культурне підґрунтя економічної інтеграції (на прикладі країн Західної Європи) / М.В. Несправа // Вісник СумДУ. – 2013. – № 4. – С. 162-172.
9. Посельський В. Європейський Союз : інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. – К. : Смолоскип, 2002. – 168 с.
10. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу / В. Посельський. – К. : Таксон, 2005. – 280 с.
11. Прокопенко Л.Л. Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л.Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009. – 480 с.
12. Шоню П. Цивілізація класической Європы / П. Шоню ; пер. с франц. В. Бабинцева. – Екатеринбург : У-Фактория, 2005. – 608 с.

REFERENCES

1. Balakin, V.D. (2004), *Tvortsy Svyashchennoy Rimskoy imperii* [Creators of Holy Roman Empire], Molodaya gvardiya, Moscow, Russia.
2. Veber, M. (1994), *Protestantska etika i dukh kapitalizmu* [Protestant ethics and spirit of capitalism], Translated by Porohilyi, O., Kyiv, Ukraine.
3. Daynen, D. (2006), *Dedali mitsnishyi soyuz. Kurs evropeyskoyi intehratsiyi* [More strong union. Course of European Integration], Translated by Marchenko, M., Kyiv, Ukraine.
4. Kopyyka, V.V. and Shinkarenko, T.I. (2001), *Evropeyskiy Soyuz : zasnuvannya i etapi stanovlennya* [European Union : establishment and formational], In Yure, Kyiv, Ukraine.
5. Krasikov, A.A. (2000), *Relihioznyy faktor v evropeyskoy i rossiyskoy politike : istoricheskiy aspekt* [Religious factor in European and Russian policy : historical aspect], XXI vek – Sohlasie, Moscow, Russia.
6. Luts, L.A. (2003), *Evropeyski mizhderzhavni pravovi systemy ta problemy intehratsiyi z nymy pravovoyi systemy Ukrayiny (teoretychni aspekty) : monohrafiya* [European and interstate legalsystems and integrational problems with legal system of Ukraine (theoretical aspect) : monograph], Institute of the state and right is the name of V.M. Koreckogo of NAN of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
7. Medushevskiy, A. (2006), “European integration : mechanisms of interaction”, *Vestnik Evropy*, no. 17, pp. 5-18.
8. Nesprava, M.V. (2013), “Historical and cultural basis of economic integration (at the example of West European states)”, *Visnyk SumDU*, no. 4, pp. 162-172.
9. Poselskiy, V. (2002), *Evropeyskiy Soyuz : instytutsiyni osnovy evropeyskoyi intehratsiyi* [European Union : institutional basis of European integration], Smoloskyp, Kyiv, Ukraine.
10. Poselskiy, V. (2005), *Konstytutsiynyi ustriy Evropeyskoho Soyuzu* [Constitutional structure of European Union], Takson, Kyiv, Ukraine.
11. Prokopenko, L.L. (2009), *Vstup do evropeyskoyi intehratsiyi : navch. posib.* [Introduction to the European integration : schoolbook], Milenium, Kyiv, Ukraine.
12. Shonyu, P. (2005), *Tsivilizatsiya klassicheskoy Evropy* [Civilization of classic Europe], Translated by Babintsev, V., Ekaterinburg, Russia.